

Dr hab. Anna Czyż, prof. UŚ

Olkusz, 21 stycznia 2020 r.

Instytut Nauk Politycznych

Wydział Nauk Społecznych

Uniwersytet Śląski

Recenzja rozprawy doktorskiej

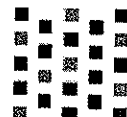
Autor: mgr Michael Kowalczyk

Tytuł: „Ideologia turanizmu węgierskiego. Geneza, rozwój, rezonans polityczny”

Praca napisana pod kierunkiem naukowym prof. dra hab. Radosława Zenderowskiego i dra Marcina Mazurka

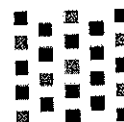
I Wybór tematu oraz znaczenie podjętej tematyki

Zagadnienia związane z pojęciami narodu, jego historią i pochodzeniem czy tożsamością narodową wzbudzają żywe zainteresowanie nie tylko badaczy różnych dyscyplin w ramach nauk społecznych i humanistycznych, ale także polityków, a kwestia narodowa dla Węgrów, którzy zmagają się z „syndromem Trianon”, ma szczególne znaczenie. Tematyka podjęta przez Pana mgra Michaela Kowalczyka jest aktualna i ważna z punktu widzenia zainteresowania polityką prowadzoną przez partię Fidesz i jej lidera Viktora Orbána na Węgrzech zwłaszcza po 2010 roku, kiedy partia ta odniosła zwycięstwo w wyborach parlamentarnych. Dało to początek serii zmian politycznych i prawnych z uchwaleniem nowej konstytucji Węgier (18 kwietnia 2011 roku) na czele.

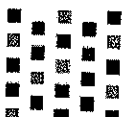

W polityce zagranicznej rząd V. Orbána zaczął realizować tzw. politykę „otwarcia na Wschód”, która oznaczała rozwój stosunków z państwami euroazjatyckimi, przede wszystkim z Rosją, Chinami, Turcją, Kazachstanem. Przyczyn takiego zwrotu w węgierskiej polityce zagranicznej należy upatrywać w pogorszeniu się relacji w ramach Unii Europejskiej, której Węgry są członkiem od 2004 roku, w związku z unijną krytyką stanu praworządności i zakresu reform dokonanych przez rząd V. Orbána. Według Pana mgra Michaela Kowalczyka narzędziem wykorzystywanym dla uzasadnienia nadania nowej dynamiki kierunkowi wschodniemu w węgierskiej polityce zagranicznej stał się węgierski turanizm, którego rozwój i znaczenie stało się przedmiotem zainteresowania Pana mgra Michaela Kowalczyka. Pogląd ten, mówiący o istniejącym pokrewieństwie Węgrów z ludami „turańskimi”, za które uważa się Turków, Azerów, Tatarów czy Kazachów, pojawił się w XIX wieku jako konsekwencja „wzrostu znaczenia kwestii narodowościowej” oraz efekt <poczucia osamotnienia i zagrożenia „w morzu narodów” słowiańskich, germańskich i romańskich> (s. 9), zaś obecnie przeżywa swój renesans choć, jak stwierdza autor „trudno (...) przewidzieć, jak ważne miejsce zajmie on w debacie publicznej na Węgrzech, tudzież w świadomości narodowej Węgrów”. W tożsamości narodowej Węgrów dostrzegalne jest rozdarcie „pomiędzy dwoma ideami przynależności (w tym wypadku: ostatni bastion cywilizacji Zachodu versus najbardziej na zachód wysunięty naród Wschodu)”, co „jest typowe dla narodów położonych na pograniczu kultur” (s. 9). Zainteresowanie turanizmem węgierskim zasługuje zatem na uwagę zwłaszcza, że jak podkreśla Pan mgr Michael Kowalczyk, „tematyka węgierskiego turanizmu nie wzbudziła do tej pory większego zainteresowania naukowego w Polsce” (s. 6), należy jednak pamiętać, na co również zwraca uwagę Pan mgr Michael Kowalczyk, że przez środowiska opozycyjne <idea turanizmu oraz węgierskie „otwarcie na Wschód” (...) są oceniane negatywnie (...), samą zaś teorię o pokrewieństwie Węgrów z ludami turkijskimi przedstawia się jako „nienaukową”> (s. 186). Sam autor zastrzega, że nie próbował „oceniać turanizmu przez pryzmat jego statusu naukowego” (...), ale skupił się na „opisaniu realnie istniejącego zjawiska” (s. 195), gdyż <aby móc pokusić się o weryfikację zasadności teorii naukowych (zdaniem niektórych „paranaukowych”) turanizmu, trzeba być „wyposażonym” w odpowiednie narzędzia i wiedzę opartą na takich dyscyplinach, jak archeologia, lingwistyka, czy etnologia> (s. 195). Dominującą bowiem w debacie publicznej na Węgrzech teorią przyjmowaną przez badaczy języka węgierskiego jest teoria ugrofińska oraz tradycja chrześcijańska i kultura zachodnia od czasów Stefana I.

Zastrzeżenia budzi użycie w tytule rozprawy terminu ideologia dla określenia turanizmu węgierskiego zwłaszcza, że pojęcie ideologii nie zostało w pracy wyjaśnione, a w spisie treści autor posługuje się określeniem idea turanizmu węgierskiego. W części teoretycznej rozprawy zostały omówione takie pojęcia jak naród, nacjonalizm, tożsamość narodowa, a zabrakło wytłumaczenia pojęcia ideologia czy uzasadnienia, dlaczego autor uważa, że turanizm węgierski zasługuje na nazwanie ideologią. Sam autor na s. 56 podaje własną definicję turanizmu. Według Pana mgra Michaela Kowalczyka „turanizm to ideologia zakładająca udowodnione pokrewieństwo Węgrów z ludami uważanymi za turańskie, postulująca zbliżenie Węgień do ludów uralo-łtajskich (w szczególności turkijskich) na płaszczyźnie kulturalnej, a często również geopolitycznej czy gospodarczej” (s. 56). Przyznaje jednak w konkluzjach, że „turanizm jest znacznie trudniejszy do precyzyjnego zdefiniowania niż klasyczne ideologie” (s. 195). Powołując się na Mariusza Gulczyńskiego („Nauka o polityce”, Warszawa 2007, s. 177-178) termin ideologia oznacza „zbiór uporządkowanych poglądów – religijnych, politycznych, prawnych, przyrodniczych, artystycznych, filozoficznych – służących ludziom danej epoki do objaśniania otaczającego ich świata i do praktycznego rozwiązywania konfliktów i sprzeczności występujących w tym świecie” (cyt. za Kozyr-Kowalski S.: O ideologii. Poznań 1982). Autor przedstawił swoją definicję turanizmu, przedstawił jego historyczny rozwój, ale nie wykazał, dlaczego według niego turanizm jest ideologią, a więc, że użycie w jego definicji terminu ideologia jest uprawnione i uzasadnione. Sam pisał, że „o politologicznym charakterze rozprawy rozstrzyga (...) przedmiot badania, jakim jest ideologia turańska (obszar myśli politycznej, badania nad nacjonalizmem w ujęciu politycznym)” (s. 10), ale nie rozwinął swoich rozważań o różne koncepcje definiowania pojęcia ideologii. Wokół turanizmu zaczęto budować określone zaplecze intelektualne i organizacyjne w postaci ruchu czy festiwalu, pojawił się zbiór symboli, ale dyskusyjne pozostaje, czy to uprawnia do mówienia o turanizmie jako o ideologii, a przynajmniej wymaga ustosunkowania się autora do dotychczasowych rozważań teoretycznych na temat cech ideologii i jej definicji, prezentowanych w literaturze przedmiotu. Nawiązując do odwołań autora do koncepcji „końca historii” (F. Fukuyamy) we wstępie rozprawy, można przywołać hasło końca ideologii upowszechniane od lat 60. XX wieku za sprawą tekstów D. Bella i R. Arona.

Analizując dalej tytuł rozprawy na uwagę zasługuje ponadto użycie określenia rezonans polityczny, które nie zostało wytłumaczone. Samo słowo rezonans ma wiele znaczeń - według słownika języka polskiego PWN może oznaczać „czyjaś reakcję na coś”, czy zatem rezonans polityczny należy rozumieć jako reakcję polityków węgierskich na ideę turanizmu? Czy wydzźwięk, odbiór tej idei w polityce węgierskiej? Na takie rozumienie wydaje się wskazywać rozdział czwarty rozprawy (zatytułowany „Turanizm we współczesnej polityce węgierskiej (2010-2018)”), w którym autor omawia stosunek dwóch głównych, węgierskich, prawicowych partii politycznych do kwestii pochodzenia Węgrów i znaczenia turanizmu w ich działalności.

II Cele pracy i hipotezy badawcze

Celem rozprawy jest ukazanie współczesnego rozwoju węgierskiego turanizmu oraz jego wpływu na węgierską politykę w ciągu ostatnich lat, „opisanie problematyki węgierskiego turanizmu jako fenomenu na gruncie środkowoeuropejskim” (s. 195). W związku z tym autor stawia kilka pytań badawczych oraz hipotez. Autor zastanawiając się nad przyczynami najpierw pojawienia się turanizmu węgierskiego w XIX wieku, a następnie jego odrodzenia po 1989 roku, stawia hipotezę, że „pojawienie się turanizmu na Węgrzech było konsekwencją wzrostu znaczenia kwestii narodowościowej oraz efektem poczucia osamotnienia”, a na odrodzenie się turanizmu na Węgrzech po 1989 roku wpływ mają trzy zasadnicze czynniki: a) aktywność samych turanistów i przejście z kulturalno-naukowego wymiaru ich działalności do wymiaru bardziej politycznego; b) nasilenie się po 2006 r. nastrojów antyzachodnich wśród Węgrów i szukanie alternatywy geopolitycznej przez poszczególne środowiska polityczne; c) możliwość oparcia się o turańskie tradycje, inaczej mówiąc: współczesny turanizm węgierski stanowi kontynuację tego zjawiska z pierwszej połowy XX wieku” (s. 9). Według Pana mgra Michaela Kowalczyka turanizmowi sprzyjają wszelkie antyzachodnie nastroje na Węgrzech, ale w jego ocenie nie jest on w stanie wyprzeć wciąż powszechne wśród Węgrów poczucie przynależności cywilizacyjnej do Zachodu, ani stać się nowym paradygmatem (wektorem) dla polityki węgierskiej na arenie międzynarodowej.

Autor stawia hipotezę, że turanizm może być i okazał się być użytecznym narzędziem wykorzystywanym do uzasadnienia węgierskiego „otwarcia na Wschód” w polityce zagranicznej. Dla zweryfikowania założonych hipotez autor dokonał analizy materiałów źródłowych i w efekcie została nakreślona geneza i rozwój turanizmu węgierskiego oraz jego aktualna charakterystyka, dzięki czemu udało się zrealizować cel badawczy rozprawy.

III Struktura rozprawy i przyjęta metodyka badań

Rozprawa Pana mgra Michaela Kowalczyka składa się ze wstępu, czterech rozdziałów oraz zakończenia, całość liczy 212 stron. Poszczególne rozdziały zajmują porównywalną objętość w pracy, stąd pozytywnie należy ocenić zachowanie zasady proporcjonalności w układzie rozprawy. We wstępie zostały zawarte najważniejsze elementy związane z zadaniem badawczym, jakie postawił przed sobą Pan mgr Michael Kowalczyk. Przedstawił on zatem cel rozprawy, pytania badawcze oraz hipotezy badawcze. W części tej zostały określone ponadto: motywacja do podjęcia badań i uzasadnienie wyboru tematyki badań, przegląd literatury tematu, ramy czasowe rozprawy, jej zakres rzeczowy, podmiotowy, przedmiotowy i terytorialny. Autor zastosował następujące metody badawcze: genetyczną (historyczno-krytyczną) dla ukazania historycznego rozwoju idei turanizmu, metodę porównawczą (komparatystyczną) dla ukazania podobieństw i różnic pomiędzy poszczególnymi nurtami turanizmu czy instytucjonalną dla ukazania procesu instytucjonalizacji turanizmu, czyli formowania się zaplecza intelektualnego i organizacyjnego dla idei turanizmu. Dobór ram czasowych nie budzi zastrzeżeń – autor skupia swoją uwagę na wieku XX i XXI, z wcześniejszymi odniesieniami do początków pojawienia się idei turanizmu węgierskiego w wieku XIX, aż do roku 2018 (tak deklaruje we wstępie rozprawy na s. 10), co jest podyktowane jednym z celów rozprawy, jakim jest ukazanie rozwoju badanego zagadnienia.

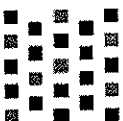

Rozdział pierwszy ma charakter teoretyczny. Autor przytacza różne definicje takich pojęć, jak naród, nacjonalizm czy tożsamość narodowa związane z terminem turanizmu węgierskiego jako idei, którą posługują się w swojej retoryce węgierskie partie prawicowe i która odnosi się do kwestii pochodzenia narodu węgierskiego. Atutem rozprawy jest przedstawienie krytycznych uwag analizowanych pojęć, co pokazuje, iż autor potrafi odnosić się i interpretować przytaczane stanowiska teoretyczne oraz dobrze orientuje się w literaturze przedmiotu choć, jak wskazałam wyżej, z punktu widzenia tematyki rozprawy rozważania można było rozszerzyć o pojęcie ideologii, skoro autor zastosował je w tytule oraz w autorskiej definicji turanizmu węgierskiego.

W rozdziale drugim autor prezentuje genezę i rozwój idei turańskiej poczynając od wyobrażeń na temat pochodzenia Węgrów pojawiających się w XIX, aż po okres po II wojnie światowej w wieku XX. Autor skupia uwagę zwłaszcza na okresie międzywojennym, kiedy to „ruch i idea turańska przeżywały swój złoty wiek” (s. 192), a swoją działalność prowadziło Towarzystwo Turańskie. Historyczna warstwa rozprawy w ujęciu chronologicznym nie budzi zastrzeżeń.

Celem rozdziału trzeciego jest pokazanie mechanizmów oraz zwolenników odrodzenia idei turanizmu węgierskiego w XXI wieku, na co wpływ w ocenie autora miała organizacja festiwalu Kurultáj (otrzymał on wsparcie rządu węgierskiego) oraz aktywność jego organizatorów. Autor skupia uwagę na działalności zwolenników omawianej idei, aktywności Fundacji Węgiersko-Turańskiej, symbolach turanizmu, takich jak ptak Turul, Cudowny Jeleń czy pismo rowasz oraz powstaniu swoistej subkultury z turańskimi gadżetami, przez co Pan mgr Michael Kowalczyk starał się nakreślić obraz turanizmu jako atrakcyjnej oferty przyciągającej nowych „wyznawców”. Pozytywnie należy ocenić wzbogacenie narracji wybranymi przez autora zdjęciami przedstawiającymi omawiane symbole turanizmu oraz dokumentujące działalność zwolenników opisywanej idei oraz potwierdzające tezę o renesansie turanizmu w węgierskiej przestrzeni publicznej, swego rodzaju modę na kultywowanie nacjonalistycznych wartości oraz tworzenie sieci międzynarodowych kontaktów i powiązań pomiędzy ośrodkami propagującymi związki Węgrów z ludami turkijskimi.

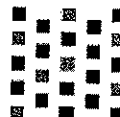

Rozdział czwarty odnosi się do znaczenia i roli turanizmu węgierskiego we współczesnej polityce węgierskiej w okresie 2010-2018, a więc po dojściu do władzy V. Orbána. Autor analizuje rolę, jaką turanizm odgrywa w narracji partii Jobbik oraz w narracji koalicji rządowej Fidesz-KDNP. Wskazuje uwagę na fakt, iż antyzachodnie postawy i niechęć części społeczeństwa wobec Zachodu stały się istotnym katalizatorem dla rozwoju ruchu turańskiego. Przyczyn takiego stanu rzeczy upatruje w odrzucaniu przez część Węgrów <poszczególnych „wartości” świata zachodniego, np. obecnej formy tzw. liberalnej demokracji, ideologii wielokulturowości, jak również kontynuowania rewolucji obyczajowej> (193). Podkreśla ponadto, że turanizm stał się użytecznym narzędziem wykorzystywanym w kształtowaniu polityki zagranicznej Węgier oraz uzasadnianiu realizacji polityki „otwarcia na Wschód”, która zakłada rozwój współpracy Węgier z państwami turkijskimi.

W zakończeniu rozprawy Pan mgr Michael Kowalczyk odnosi się do postawionych we wstępie pytań badawczych i hipotez. Mimo, iż w tekście zakończenia nie pojawia się sformułowanie o dokonanej pozytywnej weryfikacji hipotez, należy stwierdzić, że przedstawione przez Pana mgra Michaela Kowalczyka hipotezy zostały pozytywnie zweryfikowane. Zawarte w zakończeniu podsumowanie rozważań oraz wnioski badawcze uznają za prawidłowe.

IV Strona warsztatowa

Pod względem redakcyjnym i językowym pracę należy ocenić wysoko. Pan mgr Michael Kowalczyk opanował sztukę sporządzania przypisów, jego wywód jest logiczny, co umożliwia właściwą konstrukcję rozprawy – od założeń teoretycznych, przez ukazany chronologicznie rozwój idei turanizmu węgierskiego od XIX wieku aż po współczesną politykę węgierską, kiedy to omawiana idea zyskała na znaczeniu i stała się narzędziem wykorzystywanym w retoryce głównych sił politycznych na Węgrzech.

Rozprawę zamyka bogata bibliografia podzielona na źródła, w których autor wyodrębnił czasopisma, artykuły w czasopismach, książki i artykuły w książkach, strony internetowe oraz opracowania, w których z kolei zawarte zostały monografie i prace zbiorowe, artykuły w pracach zbiorowych, artykuły w czasopismach oraz inne pozycje. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż materiały, stanowiące podstawę źródłową rozprawy obejmują prawie wyłącznie pozycje w języku węgierskim (uzupełniane o wersje anglojęzyczne). Autor poddał analizie strony internetowe partii Jobbik, Fidesz, czy festiwalu Kurultáj. Jak podkreślał autor we wstępie swojej rozprawy „trudność wynikająca z bariery językowej” może być jedną z przyczyn relatywnie niewielkiej liczby „publikacji dotyczących aktualnej polityki węgierskiej (ale również historii Węgier w XX wieku)” w języku polskim. Rozprawa Pana mgra Michaela Kowalczyka ma być właśnie „próbą nadrobienia tych zaległości” (s. 8). W tym względzie na pochwałę zasługuje motywacja autora do nauki języka węgierskiego i posługiwanie się nim w stopniu umożliwiającym analizę materiałów źródłowych dla przygotowania rozprawy o węgierskim turanizmie. Dobór pozycji w opracowaniach jest właściwy, obejmuje zarówno publikacje w języku polskim, jak i angielskim.

V Konkluzje

Przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska spełnia ustawowe kryteria (art. 13, ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Dz. U. z 2003 r., nr 65, poz. 595 z późn. zm.) tj.:

- stanowi oryginalne, samodzielne i twórcze rozwiązanie problemu naukowego, jakim jest rozwój i znaczenie idei turanizmu węgierskiego,
- wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Pana mgra Michaela Kowalczyka w dyscyplinie nauki o polityce i administracji,
- potwierdza umiejętność Pana mgra Michaela Kowalczyka w zakresie samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Recenzowana rozprawa zasługuje zatem na pozytywną ocenę, a nieliczne zastrzeżenia nie ujmują jej wartości.

Konkludując, stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska Pana mgra Michaela Kowalczyka spełnia wszystkie wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Z pełnym przekonaniem wnioskuję o dopuszczenie Pana mgra Michaela Kowalczyka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Olkusz, 21 stycznia 2020 r.

Anna Czyż

